

Ганна СОЛОВЬОВА
(Київ, Україна)

**Діяльність полковника
Максима Кривоноса
в листах папських нунціїв**

Папська дипломатична служба – одна з найстаріших в Європі. Представниками Папи у різних країнах світу були нунції. Першою постійною нунціатурою вважається нунціатура, затверджена папою Григорієм IX в Базелі в 1231 році, але лише з XIV ст. нунціатури стають постійним впливовим інститутом міжнародної діяльності Ватикана [5, с. 29]. Нунції не лише були дипломатичними посередниками між Римською курією і урядом тієї країни, в якій знаходились, але й брали активну участь у місцевому житті [11, с. 11]. Одним з головних обов'язків нунція було інформування курії про хід справ не лише релігійного, але й світського характеру: про розстановку політичних сил в країні, зовнішньополітичних планах королівського двору, війнах, повстаннях тощо. Донесення нунціїв до Риму являють собою незамінне джерело з історії зовнішньої політики курії і тих країн, де перебували нунції [11, с. 12]. Унікальні реляції папських нунціїв, в яких міститься багато цінної інформації про події на Україні загалом і про перебіг визвольної війни 1648–1658 рр. зокрема, складають спеціальну галузь джерел, яку можна умовно назвати “записки іноземців про Україну”, куди входять мемуари, щоденники, малюнки та інші документи чужоземців, які в різні часи перебували на території України.

Цей комплекс джерел завжди привертав увагу українських дослідників, зокрема В. Кордта, В. Січинського, С. Томашівського, В. Антоновича, В. Забугіна тощо [1; 7; 13; 15]. Слід зауважити, що документи з секретного архіву Ватикана, в тому числі і листи папських нунціїв, увійшли в науковий обіг доволі пізно – у 20-х рр. XIX ст. – коли польський історик Ю. Немцевич опублікував “Зібрання історичних джерел з історії давньої Польщі” у 5-ти томах. А от українські

вчені звернулися до цієї тематики лише на початку ХХ ст. Пояснюється це тим, що, по-перше, сам архів знаходиться в Римі і не кожен дослідник може туди дістатися і попрацювати з ним, а, по-друге, на перешкоді історикам стає мовний бар'єр, адже більшість документів складені італійською мовою. Радянські історики мало зверталися до змісту ватиканського архіву, хоча деякі загальні роботи з цієї тематики є [11]. Ту ж картину маємо і в сучасній історичній науці – на даний момент немає жодної спеціальної комплексної розвідки, яка стосується листів папських нунціїв або їх перекладів українською мовою. Тому завданням надзвичайної ваги для українських істориків стає дослідження листів папських нунціїв, їх порівняння з іншими тогочасними джерелами і виявлення розбіжностей з ними або й нових фактів з історії України.

Для нас найбільш важливими є листи апостольських нунціїв з Варшави, Венеції та Відню. Більше за все даних стосовно історії України загалом і історії Визвольної війни українського народу (1648–1654 рр.) зокрема містять листи папського нунція у Варшаві, у полі зору якого постійно знаходились українські та білоруські землі, що входили до складу Речі Посполитої [11, с. 12]. Але з кінця ХVІ ст. зростає кількість “українських” повідомлень у звітах віденських нунціїв, а з 20-х рр. ХVІІ ст. – в реляціях венеціанців [11, с. 13].

Особливу увагу нунції приділяють такому унікальному явищу української історії, як Визвольна війна українського народу (1648–1658 рр.). На жаль, в одній статті важко охопити всі події, які відмітили у своїх реляціях нунції, тому ми у цій розвідці поставили собі завдання дослідити одну з найвизначніших постатей першого етапу Визвольної війни – полковника Максима Кривоноса. Варто відмітити, що постать Максима Кривоноса детально виписана не лише в кількох комплексних монографіях [8; 10; 12], але й наукових статтях [9] та загальних працях, присвячених подіям Визвольної війни українського народу [4; 6; 14]. Своім головним завданням ми бачимо порівняння всіх відомих фактів з біографії Кривоноса з інформацією про цього українського ватажка, що міститься у листах нунціїв, а також виявлення схожостей, розбіжностей, або й оригінальних звісток на основі зроблених нами перекладів цих листів.

Згадки про Максима Кривоноса знаходимо в чотирьох листах папського нунція у Варшаві Джованні де Торреса, архієпископа Адріанопольського, що перебував зі своєю місією у Речі Посполитій з 1645

по 1652 роки, і трьох листах венеціанського нунція Сціпіоне де Ельчі Паннок'ескі, архієпископа Пізанського, який перебував у Венеції в якості папського нунція з 1646 по 1652 роки.

Щодо постатей цих папських посланців, то про них немає не лише монографій, але й жодного більш-менш детального дослідження. Нам відомо лише те, що Джованні де Торрес походив з шляхетної родини Торресів, яка переїхала до Риму з Малаги (Іспанія) ще у першій половині XVI ст. Його батьком був маркиз Джованні де Торрес, а матір'ю Джулія Маттеї, княгиня де Папарескі. Він мав старшого брата відомого в Італії кардинала Козімо де Торреса, який у свій час також побував у Речі Посполитій в якості нунція (1621–1622 рр.) і саме він рекомендував кандидатуру свого брата Джованні на річпосполитську нунціатуру [16]. Окрім того, Джованні де Торрес був племінником кардиналів Джироламо Маттеї та Людовіко де Торреса. Навчався майбутній архієпископ Адріанопольський в університеті міста Перуджі, де отримав ступінь доктора з канончного та цивільного права. Деякі вчені відзначають надзвичайно високі інтелектуальні здібності варшавського нунція [16].

Стосовно нунція Сціпіоне де Ельчі Паннок'ескі відомо, що він народився у 1600 році в місті Сієна (Італія) в шляхетній родині графів де Ельчі. Його батьком був граф Орсо де Ельчі. Про ранні роки життя майбутнього нунція відомо лише те, що він був посвячений у сан 3 травня 1629 року, а 28 липня 1631 року був обраний єпископом П'єнці (Pienza). З 6 грудня 1646 року по 3 жовтня 1652 Сціпіоне Паннок'ескі був папським нунцієм у Венеції, а з 24 серпня 1652 року по 7 березня 1658 року – нунцієм в Австрії. У 1658 році отримав кардинальську мантию і титул кардинал Св. Сабіна. Брав участь у двох конклавах: в 1667 році, коли папою був обраний Клемент IX, і в 1669–1670 рр., коли було обрано Папу Климента X. 24 березня 1670 року Сціпіоне Паннок'ескі змушений був залишити церковне служіння через значне погіршення стану здоров'я. Помер кардинал Паннок'ескі 12 квітня 1670 року у 70-річному віці, завершивши таким чином своє 13-річне кардинальство [18].

Тож, як бачимо, ці люди займали доволі високе становище в Римській курії і головне – були правовірними католиками, тому важко очікувати від них прихильного ставлення до подій Визвольної війни або якоїсь симпатії до її ватажків. Ці нунції походили з шляхетних родин, тому не дивно, що вони підтримували польську шляхту хоча

б з класових та релігійних інтересів, вважаючи повстання під проводом Б. Хмельницького повстанням підданих проти своїх господарів, які до того ж були схизматиками, що сповідували православ'я, ставлячи під сумнів панування католицької віри на своїй території, яка була частиною Речі Посполитої. Все це наперед визначило негативну тональність записів нунціїв та їхню суб'єктивність.

Листи нунціїв Джованні де Торреса та Сціпіоне Паннок'ескі, а також інших папських посланців були опубліковані представниками василіанського ордену у “Записках чину св. Василя Великого” (“ЗЧСВВ”). “ЗЧСВВ” – це неперіодичне наукове видання, яке виходило у 1924–1939 рр. за редакцією отців І. Скрутеня та Р. Лукана у містах Жовква та Львів. До 1939 року вийшло 6 томів. Було поновлене в 1949 році у Римі як друга серія за редакцією отців Атанасія Григорія Великого та І. Назарка. Впродовж 1949–1979 рр. вийшло 50 томів у двох секціях: монографії (40 томів) і звіти, розвідки, огляди, біографічні та бібліографічні матеріали з історії та діяльності чину св. Василя Великого (10 томів). У третій секції протягом 1949–1981 рр. було опубліковано 55 томів збірок документів і матеріалів з архівів Ватикану, в яких висвітлюється історія України, зокрема і досліджувані нами “Листи апостольських нунціїв, що висвітлюють історію України” (*Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes*), які на даний момент вийшли у 13-ти томах, що охоплюють період з 1550 по 1683 рр., але серія має продовження (до 1850 року). Опубліковані документи взяті з фондів польської, німецької та венеціанської нунціатур таємного Ватиканського архіву [11, с. 30].

На період Визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. припадає 4 томи: том 6 (1638–1648 рр.), том 7 (1649–1651 рр.), том 8 (1652–1656 рр.) і том 9 (1657–1659 рр.), в яких міститься більше двох тисяч документів.

Згадки про українського полковника Максима Кривоноса містяться лише у семи листах 6-го тому *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes* [17], який охоплює період 1638–1648 рр. і включає в себе 519 документів, де на 1648 рік припадає 144 листи папських нунціїв. Слід відмітити, що всі нунції (польські, віденські та венеціанські) відсилали звіти до Риму (за рідкими винятками) кожного тижня по суботах. Звісно, листи варшавського нунція Джованні де Торреса були найдовшими і містили набагато більше інформації про події в українських землях, аніж листи його колег з Відня та Венеції.

Не слід дивуватися такій невеликій кількості листів нунціїв, в яких згадується ім'я Кривоноса, адже про його життя та діяльність до 1648 року майже нічого невідомо, також відсутні точні дані про місце народження і соціальне походження цього козацького полковника. За деякими відомостями він походив з Острога, за іншими – був купцем з Могилева на Поділлі, є також дані, що Кривоніс був ковалем у магната Юрія Немирича [6, с. 66]. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, на думку яких М. Кривоніс походив з міста Вільшаної на Черкащині [9, с. 70]. Вже на самому початку Визвольної війни Кривоніс був однією з найбільш авторитетних та помітних фігур серед повстанців. Як слушно зазначає Ю.А. Мицик, Максим Кривоніс висувається на друге місце після Б. Хмельницького [9, с. 71], який доручив своєму полковникові керівництво повстанцями на головному, західному напрямі, довіривши йому 10-тисячне військо. З особливою ненавистю брацлавський воєвода А. Кисіль пише про те, що для організації повстанських селянських загонів за Дніпром Б. Хмельницький послав свого найближчого соратника М. Кривоноса, який зумів дуже швидко об'єднати розрізнені повстанські загони в організоване дисципліноване військо [8, с. 28].

Перша згадка про Максима Кривоноса міститься в листі Джованні де Торреса, датованому 19 серпням 1648 року. Папський нунцій описує суперечку між Кривоносом і Хмельницьким:

“До цього можна додати, але без цілковитої впевненості, що вищеназваний Хмельницький покарав свого лейтенанта [il Tenente] Кривоноса за порушення свого наказу про заборону вести ворожі дії проти Речі Посполитої і наказав [йому] повернути полонених, незважаючи на вік і стать; а коли той відмовився це зробити, він [Хмельницький] розбив його людей, а його самого взяв у полон, а потім навіть жорстоко вбив”. [17, с. 286].

На нашу думку нунцій міг почути цю інформацію від когось з придворних, серед яких ходили чутки, що гетьман покарав Кривоноса за запорозькими звичаями – наказав прикувати його до гармати [6, с. 86]. Найбільш вірогідною нам здається версія, що ця чутка походить від брацлавського воєводи Адама Киселя, який в одному зі своїх листів коронному канцлеру Ю. Оссолінському, датованому 11 серпня 1648 року, писав: “Маю свідчення, що коли мої посланці

приїхали до Хмельницького, Кривоніс був притягнутий до гармати і прикований за шию ланцюгом. Всі полонені шляхтичі, які були разом з Кривоносом, звільнені, і наказано татарам понад сотню цих розбійників обезглавити...” [3]. На нашу думку, ці чутки поширив через своїх посланців сам Хмельницький, який з дипломатичних міркувань відмежовувався від дій Кривоноса на Правобережній Україні і трактував їх у переговорах з урядом Речі Посполитої як самовільні [9, с. 72]. Дехто з вчених вважає, що конфлікт між двома козацькими ватажками справді був, оскільки Кривоніс належав до радикального крила всередині повстанського табору, а Богдан Хмельницький – до центристсько-поміркованого [10, с. 138] і вони, по суті, боролись за владу. Кривоніс зажив великого авторитету серед радикально налаштованого поспільства, яке вбачало в ньому свого “вождя” і, ставши другою особою у Війську Запорозькому, дозволив собі проігнорувати розпорядження гетьмана, що торкалося заборони чинити безчинства [14, с. 148]. Хмельницький покарав свого полковника. Після цього інциденту ніхто зі старшин уже не наважувався ігнорувати волю гетьмана, визнавши в ньому беззаперечного володаря булави [14, с. 149].

Наступного разу папський нунцій Торрес згадує Максима Кривоноса у своєму листі від 12 вересня 1648 року у зв’язку з військовими подіями:

“Напередодні ми отримали звістки з розташування військ, що кілька днів тому Кривоніс, ватажок козаків, направлявся для нападу на війська пана Конєцпольського, коронного хорунжого, який очолює загін кількістю в 3 тисячі осіб, відділених від основних сил Речі Посполитої. У той час як він [Кривоніс] йшов у напрямку до Конєцпольського, з флангу на нього напав збройний загін під проводом Домєніка Остророга і змусив його [Кривоноса] тікати, а коли відбулося з’єднання його [Остророга] з силами вищезазваного хорунжого, то обидва, як кажуть, знищили 10 тисяч козаків”. [17, с. 290].

На нашу думку, у цьому листі нунцій сильно плутає факти і тому не зрозуміло, про яку саме сутичку йде мова. Якщо припустити, що це бій за Старокостянтинів, що відбувся 26–28 липня, і в якому брали участь загони В.Д. Заславського (але без нього самого), Вишневець-

кого, Тишкевича та М. Остророга, то, по-перше, там не було Коцецького, але був не менш відомий польський полководець Ярема Вишневецький, про якого чомусь немає жодної згадки; по-друге, Владислава-Домініка Заславського (з роду Острозьких) на полі битви не було, але у битві безпосередню участь брав Микола Остророг (пізніше призначений одним з трьох регіментарів зібраного в Глинянах польського війська), можливо, нунцій взяв ім'я одного керівника польських загонів, а прізвище іншого? По-третє, битва за Старокостянтинів відбулась 26–28 липня 1648 року, а в листі, написаному нунцієм 12 вересня, говориться, що вищезгадана подія відбулась “кілька днів тому”, тобто десь на початку вересня, тому навряд чи нунцій говорить про Старокостянтинів, адже після нього пройшло більше місяця часу. Ось як цей бій описує відомий український історик Ю.А. Мицик: “У неділю, 26 липня 1648 р., на лівому боці р. Случ біля переправи з'явилися перші загоны повстанців... Незабаром сутичка біля переправи переросла у великий бій. Тоді на лівому березі з'явився Кривонос із головними силами свого війська, котре налічувало близько 20 тис. чол. Водночас перейшли у наступ каральні війська, змусивши повстанців відступити до свого табору, де вони займали оборону і відбивалися до ночі [9, с. 75]. Обидві сторони зазнали великих втрат, але загальна перемога була на боці повстанців на чолі з Кривоносом. За ними залишилось поле битви, вони зайняли переправу через Случ і місто Константинов...” [9, с. 76]. Польські джерела свідчать, що під час битви 26 липня загинуло 10 тис. козаків, про втрати польського війська ці джерела або мовчать, або подають явно применшені дані. За більш достовірними даними С. Величка, війська Речі Посполитої втратили 4 тис. чол., а повстанців – “кілька-надцять сот” [2]. Можливо, мова йде про першу сутичку козаків з поляками 8 вересня, що передувала головному бою під Пилявцями, в якій козаки під проводом Кривоноса дійсно зазнали втрат і були вибиті зі своїх позицій, в той час як поляки, захопили переправу через Стир біля Розсолівців, що передувало захопленню ними Старокостянтинова. А можливо, що описані нунцієм події більше ніде в джерелах не згадуються і є оригінальною звісткою.

В іншому своєму листі від 19 вересня 1648 року нунцій Торрес розповідає про справи польських комісарів, посланих до козаків, які відчувають всебічні труднощі у стосунках з останніми. Кривоносу у цьому посланні присвячено лише кілька слів:

“Отримано повідомлення, що Хмельницький, розвиваючи свій успіх після взяття Костянтинова, вирушив до Кам'янця, одночасно відрядивши свого полковника Кривоноса до Литви, очікуючи також на прибуття значної кількості татар”. [17, с. 293].

Відомо, що Кривоніс з-під Старокостянтинова повернув на південь... Він взяв приступом Меджибіж, потім оточив і взяв найсильнішу фортецю в цих краях – Бар... [6, с. 87]. Взяття Бару забезпечило перехід до повстанців більшої частини Поділля. До їхніх рук перейшли також Шаргород, Вінниця та ряд інших міст. Сам же Кривоніс взяв курс на Кам'янець-Подільський [9, с. 77]. Отже, незрозуміло чому, може через брак достовірної інформації, а може через дезінформацію, але саме напрямком Меджибіж – Бар – Кам'янець-Подільський нунцій Торрес називає “до Литви”. Важливо те, що Торрес, напевне, внаслідок переляку у польському таборі пише, що Хмельницький сам йде на Кам'янець, в той час як останній не покидав місця поблизу Старокостянтинова і шукав вдале місце для генеральної битви з поляками, а на Кам'янець відправився його полковник – Максим Кривоніс.

Стосовно четвертого листа Торреса, датованого 26-м вересня, немає сумнівів, що в ньому мова йде про взяття 14 вересня поляками Старокостянтинова, залишеного козаками:

“В останньому листі, отриманому з розташування військ Речі Посполитої, датованому 26-м числом цього місяця, з Константинова, за 80 миль звідси, повідомляється про те, що козаки вночі залишили місто, щоб об'єднатися з головною армією, боячись, щоб їх не схопили і не вирізали поляки. Гарнізон складався з 4 тисяч чоловік, але інші загони були розпоршені по околицях і досягали загальної кількості у 12 тисяч чоловік, крім того, вони укріпили місто більше, ніж воно було укріплене раніше. Польські війська переслідували відступаючих бунтівних козаків, часто вступаючи в сутички, в яких ті схизматики завжди зазнавали більших ніж ми втрат. Також стало відомо, що одним з вояків Руського воєводи (І. Вишневецького – Авт.) було опізнано одяг та шаблю Кривоноса, очільника 60-тисячної козацької армії, який [солдат] зняв все це і взяв величезну кількість золота в одного трупа на полі бою, після чого пішла чутка, що в одному з боїв Кривоніс був вбитий”. [17, с. 294].

Описані вище події дійсно відбулись, але деякі вчені вважають, що під час залишення козаками Старокостянтинова, там взагалі не було Кривоноса, а натомість діями козаків керував інший козацький ватажок Д. Нечай: “14 вересня О. Конєцпольський та М. Остророг з 5 тис. жовнірів і 6 гарматами подалися до переправи, однак, на своє превелике здивування, знайшли її вільною від охорони українських підрозділів... Коли підійшов зі своїми корогвами І. Вишневецький, на раді вирішили атакувати Старокостянтинів. Близько 2 тис. вершників підійшли до стін міста, але після двогодинного бою змушені були відступити до свого обозу. Вночі Д. Нечай з козаками й чималою частиною городян залишив Старокостянтинів і прийшов до табору українського війська. Уранці жовніри увійшли до міста...” [14, с. 157]. А от щодо чуток про загибель Кривоноса, то Ю.А. Мицик вважає, що коли 14 вересня відбулася сутичка двотисячного козацького загону з авангардом каральних військ, то повстанці мусили відступити, залишивши на полі бою 300 забитих. Тоді ж розійшлися чутки про те, що у цій сутичці загинув козацький полковник М. Кривоніс... Єдине достовірне у цій поголосці те, що перший бій з карателями під Пилявцями дійсно прийняли на себе кривоносівці [9, с. 77].

Стосовно листів венеціанського нунція С. Паннок'єскі, то вони менш інформативні і більш стислі ніж донесення його варшавського колеги. Всі три листа, в яких є згадки про Кривоноса датовані 14 листопада 1648 року. В першому листі знаходимо такі рядки:

“Хмельницький захопив місто Кобрин, а Кривоніс на чолі 40 тисяч своїх людей був відряджений йти на Люблін”. [17, с. 315].

І справді джерела свідчать, що 7 листопада гетьман підійшо до Замостя, а в цей час козаки зайняли такі міста як Берестя, Белз, Нароль, Кобрин, Криницю, Добромиль та багато інших. В облозі перебували Преворськ, Перемишль та інші міста; українські підрозділи діяли в околицях Ярослава, Ланцета, Любліна, Ряшів та ін. [14, с. 166]. Але у джерелах немає жодних свідчень, що Кривоніс направився до Любліна.

Наступні донесення венеціанського нунція стосуються облоги Кривоносом Кам'янця:

“Також відомо, що Кривоніс на чолі 40-тисячного війська стоїть під Кам'янцем – фортецею поблизу кордону з Валахією [Vallacia] – і намагається взяти її штурмом”. [17, с. 316].

Тут ми бачимо, що нунцій переплутав Валахію з Волощиною (Молдавія), на кордоні з якою знаходиться Кам'янець-Подільський.

І ще одне:

“Населення налякане звістками, що Кривоніс із значними силами атакував Кам'янець, адже його атаки ніколи неможливо відбити без значної шкоди”. [17, с. 317].

З достовірних джерел відомо, що дійсно Кривоніс мав намір захопити Кам'янець-Подільський ще наприкінці липня, проте здійснити свої задуми йому не вдалося, бо Богдан Хмельницький відкликав його до Старокостянтинова для об'єднання з головним військом [8, с. 40; 10, с. 149]. Також відомо, що Кам'янець-Подільський взяли в облогу опришки, які діяли на Поділлі [14, с. 141], можливо саме з їхніми загонами нунцій переплутав загонами Кривоніса. Таке цілком може бути, адже перелякана польська шляхта приписувала Кривонісу майже всі перемоги повстанців влітку 1648 року [9, с. 72]. Але зважаючи на дату листа – 14 листопада – є два варіанти: або нунцій апелює дуже застарілою інформацією, або має на увазі пізніші плани захоплення Кривонісом Кам'янця-Подільського, про які нам невідомо. Але друге твердження не може бути правдою, адже в цей час Максим Кривоніс вже був важко хворий (а може вже і помер?) і наврядчи мав змогу взяти участь в облозі Кам'янця-Подільського. Тож, на нашу думку, поляки були настільки налякані звітягою Кривоніса, що вбачали його участь в усіх значних військових операціях, навіть в тих, у яких він фізично не міг брати участь. Саме поляки писали про ці події у Венецію, адже один з листів С. Паннок'єскі починається такими словами: “З Варшави 25 жовтня писали...”, що проливає світло на одне з джерел, з якого венеціанський нунцій черпав свою інформацію для складання донесень до Риму.

Таким чином, хоча інформація, яку ми знайшли в донесеннях папських нунційів Дж. де Торреса та С. Паннок'єскі не є об'ємною, але містить оригінальні звістки, що проливають світло на невідомі сторінки біографії Максима Кривоніса. Хоча не треба забувати того факту, що нунції тримали сторону поляків, що робить їхні висловлювання доволі суб'єктивними і не завжди правдивими, особливо, коли мова йде про перемоги козаків або звітягу ватажків козацького повстання. На прикладі цієї невеличкої розвідки можемо побачити, наскільки реляції нунційів є важливим джерелом до історії не лише окремих очільників

повстання, але й в цілому до історії Визвольної війни українського народу середини XVII ст. Тож наразі постала нагальна потреба перекладу і опублікування найважливіших листів папських нунціїв українською мовою.

Джерела і література

1. Антонович В., Забугин В. Донесения папского нунция Иоанна Торреса архиепископа адрианопольского, о событиях в Польше во время восстания Б. Хмельникого, извлеченные из Ватиканского архива // Сборник статей и материалов по истории юго-западной России, издаваемый ВКДА. – К., 1914 – Т. 2.
2. Величко С. В. Літопис. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – 371 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси – К., 1993. – Т. IX.
4. Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К.: Наукова Думка, 1954.
5. Зонова Т. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы. – М., 2000. – 200 с.
6. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. – Львів: Вид-во “Світ”, 1990. – 408 с.
7. Кордт В. Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р. – К., 1926.
8. Лола О. П. Максим Кривоніс. – К.: “Радянська школа”, 1957. – 64 с.
9. Мицик Ю. А. Максим Кривоніс // Український історичний журнал, 1992. – № 12. – С. 69–79.
10. Обухов В. В. Максим Кривоніс. – К., 2008. – 200 с.
11. Плохий С. Н. Борьба украинского народа с католической экспансией XVI – XVII вв. – Днепрпетровск, 1987. – 64 с.
12. Полухін Л.К. Максим Кривоніс. Герой визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. – К., 1952. – 20 с.
13. Січинський В. Чужинці про Україну. – Львів, 1991;
14. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 2003.
15. Томашиівський С. Жерела до історії України-Руси // Записки НТШ, Львів, 1901. – Т. XVI.
16. Fitych T. Biscupi i senatorowie duchowni w oszach dyplomacji watykańskiej z polowy XVII w. – XVI Powszechny zjazd historyków Polskich, Wrocław 15-19 września 1999 г. – Т. III: Przelomy w historii. – Toruń, 2002. – S. 433–448.
17. Litterae Nuntiuorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850). – Vol. VI. – 1639–1648. – Romae, 1962.
<http://www.fiu.edu/~mirandas/bios>

Ганна Соловійова (*Київ, Україна*) **Діяльність полковника Максима Кривоноса в листах папських нунційів**

В статті мова йде про події першого етапу Визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. за участі українського полковника Максима Кривоноса, висвітлені у листах представників Римської курії. Подані короткі біографічні дані папських нунційів Джованні де Торреса та Сципіоне Паннок'єскі, а також витяги з їхніх листів щодо постаті Максима Кривоноса та його участі у військових діях 1648 року.

Ключові слова: нунцій, Римська курія, Дж. де Торрес, С.Паннок'єскі, Визвольна війна українського народу, Богдан Хмельницький, Старокостянтинів, козаки

Анна Соловьёва (*Киев, Украина*) **Деятельность полковника Максима Кривоноса в посланиях папских нунциев**

В статье речь идет о событиях первого этапа Освободительной войны украинского народа 1648–1658 гг., в которых принимал участие украинский полковник Максим Кривонос, и описанных в донесениях представителей Римской курии. Поданы короткие биографические данные папских нунциев Джованни де Торреса и Сципионе Паннокьески, а также выдержки из их писем о Максиме Кривоносе и его участии в военных операциях 1648 года.

Ключевые слова: нунций, Римская курия, Дж. де Торрес, С.Паннокьески, Освободительная война украинского народа, Богдан Хмельницкий, Староконстантинов, козаки

Anna Solovyova (*Kyiv, Ukraine*) **The activity of Colonel Maxim Krivonos in the letters of the papal nuncio**

The article is about the events of the first phase of the War for Liberty of the Ukrainian people 1648–1658 years, in which famous Ukrainian Colonel Maxim Krivonos took his part, which was described in the reports of representatives of the Roman Curia. In the article are given short curriculum vitae of the papal nuncio, Giovanni de Torres and Scipio Pannokeski, as well as excerpts from their letters of Maxim Krivonos and his participation in military operations happened in 1648.

Keywords: Nuncio, the Roman Curia, G. de Torres, S. Pannokeski, The War for Liberty of the Ukrainian people, Bogdan Khmelnytsky, Starokostiantyniv, Cossacks